

Postoji konstantno obezvređivanje ženske umjetnosti

Najnovije predavanje u okviru ciklusa javnih razgovora i predavanja *Neko je rekao feminizam* održano je u sklopu 12. festivala ženske umjetnosti i aktivizma PitchWise, 10. septembra u Bosanskom kulturnom centru u Sarajevu. Gošće su bile reperke Sajsi MC iz Srbije i Sassja iz BiH

U sklopu festivala PitchWise 2017 je, tradicionalno, održano predavanje u sklopu ciklusa predavanja i javnih razgovora *Neko je rekao feminizam*, koje se ovog puta bavilo temom repa i feminizma. Gošće su bile dvije poznate reperke iz regije – Sajsi MC (Ivana Rašić), reperka iz Srbije, “poštena žena i siromašna kučka”, te Sassja (Sanela Halilović), reperka iz Tuzle i prva žena FM Jama. Cilj teme ovog predavanja bio je vidjeti kako je to biti reperka u regionu Jugoistočne Evrope. Diskusiju je moderirala Dina Vilić iz Sarajevskog otvorenog centra.

Gošće su javni razgovor započele govoreći o tome kakvi su bili njihovi muzički počeci – da li su zbog spola nailazile na neke prepreke, ili možda olakšice, i s kakvim su se predrasudama suočavale na početku karijere u poslu koji se tradicionalno smatra “muškom” teritorijom. Sajs MC podijelila je sa prisutnima da su njeni prvi koraci u muzici započeli 2002, kada je za nju sve izgledalo prilično haotično. “Prva stvar koja je počela da mi smeta kada sam se dovoljno afirmisala je to što se moje autorstvo nije priznavalo. Pamtim komentar da ‘žensko nema dovoljno veliki ego da bi mogla da bude MC’. To mi je jednom rekao jedan reper kada je čuo neku moju pesmu u vreme kada sam počinjala. Svi su bili prilično uplašeni mojom pojavom, zato što sam ja tada znala da hoću da napravim specifičan rep koji je samo moj, i koji niko neće moći da ‘skine’. Ne samo da je moj ego u tom trenutku bio mnogo veći od svih njihovih kad se skupe, nego sam ja jednostavno bila takva. Nije mi bilo teško jer sam imala toliku želju i volju da se time bavim. Nisam slušala nikoga, čak ni ljude koji su me dobronamjerno savetovali. Jednostavno sam bila u fazonu da radim, radim i radim.” Sajs kaže da je postojala neprijateljska atmosfera, ali da se na kraju navikla na to. “Grozno je što se moraš navikavati na to. Koliko god da si talentovana, ako nisi satkana od tog materijala, odustaneš nakon nekog vremena. Bilo je tu svakakvih komentara na osnovu izgleda i svega što nosi moj rod. Bilo mi je bitno šta govore, ali opet, na kraju dana mi nije bilo bitno, jer je ta moja želja da se bavim kreativnim poslom bila toliko jaka da nije bilo bitno šta se dešava.”

Sassja je objasnila da rep, za razliku od nekih drugih muzičkih žanrova, u sebi nosi ego trip i dosta pjesama je samo o tome, ali veliki dio, posebno muške publike, to shvata na drugačiji način. “Ako u svojoj pjesmi, kao muškarac, kažeš ‘Ja sam najjači, razbit ću te’, oni to posmatraju u smislu ‘razbit ću te jer sam jak, i udarit ću te bokserom’. Ako ja kažem ‘ja sam najjača, razbit ću te’, komentar će biti ‘šta ćeš ti mala, vidi te kolišna si’. Ali zapravo samo dođeš na binu i razbiješ, ne svojom fizičkom snagom, već na drugi način.”

Mogu te razbiti

Diskusija se nastavila razgovorom o tome kakav je bio odnos njihovih muških kolega prema njima, kao i odnos kolegica (iako se repom bavi znatno manje žena nego muškaraca na Balkanu). "Kada su u pitanju muškarci, postoje dvije vrste. Od prve skupine samo osjetiš podršku za šta god ti treba, kao što je moja ekipa iz FM Jama. A druga grupa je u fazonu 'de, šta ćeš ti', ne možeš se ti time baviti', jer se ide na to – ne možeš ti mene razbiti. Mogu. Na bini, u poslu, u tekstovima – mogu", kaže Sassja. Ona dodaje da, kada su u pitanju žene, mnogo češće je u pitanju bilo pokušaja nabijanja kompleksa, u smislu komentara "Aha, stvarno ćeš takva izaći na binu", "Stvarno misliš tako stati pred kameru" ili "Trebala bi izgledati malo ženstvenije". Iskustvo od Sajsi MC je bilo drugačije: "Meni su muškarci govorili 'trebala bi biti malo ovakva, malo onakva', oni su mi češće davali pritužbe na izgled, šminku, ponašanje na bini. S druge strane, kad sam se ja pojavila, žena nije bilo na sceni. *Bičarke na travi* i ja smo se pojavile u isto vreme. Muškarci su bili ti koji su uvek nametali svoju viziju i svoj ideal lepote. Moje opiranje u tim godinama je bilo svrha mog postojanja. Smetalo mi je to konstantno nametanje svega. A žene, kad te vole, to je čista ljubav. Kada te ne vole, to je čista mržnja. Poštujem i jedno i drugo. Izazivam i jedno i drugo."

Sajsi MC ističe da je ono što joj je najviše smetalo bilo to što niko nije ozbiljno shvatao njeno autorstvo. "Imala sam drugare koji su formalno bili feministi, ali u praksi to nisu bili. Jednom sam im dala svoj tekst, na što nisu baš najbolje odreagovali. Onda sam uradila eksperiment – dala sam im sličan tekst, i rekla im da je muški, da je tekst iz osamdesetih, da sam ga našla u nekim novinama, iako sam ga ja napisala, i to su prihvatili. Ja sam se sve vreme borila sa tim da me se prizna, ne kao neku ženu koja je kao lepa, pa se nešto bavi muzikom. Svi su gledali šta se dešava spolja, a niko nije odlazio korak dalje da vidi sadržaj koji ja nudim, a meni je bilo bitno da u toj formi, koju sam napravila takvom da je samo moja, budem najbolja. Meni je toliko bilo bitno da izađem na tu binu i da razbijem to." Sajsi kaže da ju je takav tretman i natjerao da bude bolja. "Ako si lenja osoba, jer ja sam u osnovi užasno lenja, to te dosta disciplinuje. Stvarno sam radila duplo više da bih postigla nešto."

U muzičkoj industriji na Balkanu situacija nije takva da postoje ljudi koji uveliko utječu na nečije muzičko stvaralaštvo, tako da su obje sugovornice imale slobodu da muziku kreiraju prema svojim željama. "Sve što sam napravila u muzici, napravila sam onako kako sam ja htjela. Uvijek ti neko nešto sugeriše, i meni, i Seki Aleksić, i Severini, ali na tebi je da to prihvatiš ili ne", rekla je Sassja, te dodala da određeni pritisak postoji, ali ne i pritisak kojem treba popustiti. "Najveći pritisak mi se desio s pjesmom *Etikete*. Mi smo pisale o onome što smo osjetile i o onome što smo znale, a nismo namjeravale napraviti neku feminističku himnu, kao što su meni kasnije govorili/e. Nije ni da to želim, ni da to ne želim – ja sam samo napravila pjesmu. To je tuđa percepcija u kojoj ja ne želim da sudjelujem. Napravila sam jednu ljubavnu pjesmu, ali zato što sam ja htjela. Ako se mene pita, to je najbolja ljubavna pjesma koja postoji. Kad prestanem tako misliti, napraviti ću sljedeću. Ne mogu razmišljati unaprijed kako će neko shvatiti tu pjesmu: da li kao feminističku himnu, ili FM Jam himnu ili kako repam stalno o svom gradu ili o socijalnim temama... To je stvar publike."

Antifa urbane amazonke

Sajsi MC kaže da Balkan nema muzičku industriju u kojoj neko šefuje, ali da postoji nevidljiva sila društva koja šefuje i na mikro i na makro planu. "Muzička industrija u Srbiji i u regionu ne postoji na način da imaš ekipu producenata i menadžera koji osmisle šta ćeš raditi naredne dve godine. Kod mene se ne zna šta će biti za mesec dana, da li će biti spota ili neće. Ali postoji nešto drugo – naprimjer, moje drugarice, čija su deca već velika, mene gledaju kao neku veliku čudakinju. Ja sam im nejasna. No, to je put koji sam ja izabrala, i ja sam ok sa tim, to me neće poremetiti. Ja sam sa pesmom *Papa* vrlo svesno ušla u to da se približim tome da razumem ulogu marginalizovane grupe, i da koristim poziciju u kojoj jesam da nešto kažem. Kad je izašla ta pesma, bila sam spremna da se nosim sa svim pretnjama koje su mi slali, tipa 'umri, prljava si, lezbejko, crkni' i ostalo. Ali zadovoljstvo da to kažem je bilo veće."

Prirodno pitanje koje se nadovezuje na ovo je da li je postojao i neki pritisak od strane samih feministkinja, poput sugestija da bi trebale biti angažiranije kao muzičarke, biti veće aktivistkinje i pisati pjesme koje bi trebale imati emancipatorsku ulogu. "Mogu da razumem zašto bi postojao taj pritisak, i zašto su očekivanja velika. To je zbog stanja u kojem se svi nalazimo, i kapiram to", kaže Sajsi MC. Sassja je dodala da joj čak i pomalo smeta kada neka skupina ima osjećaj da ih ona treba predstavljati. "Ja razumijem da je to zbog nečega što sam ja rekla, da li u pjesmama, ili na drugi način, ali ja ništa od toga nisam rekla da bih predstavljala nekog ili nešto. Veliki mi je teret pomisao da ja nekog vodim ili predstavljam u vezi bilo čega. Ja pišem oduvijek, imam svesku otkad sam imala 6-7 godina, punu tekstova. Ali ja pišem zato što to osjećam i trebam iz sebe ispustiti taj bijes, tugu, smijeh, itd. Kada se neko nađe u tome, razumijem to, ali mi je teret, i koliko god to bio možda neki kukavičluk, trudim se pobjeći od toga, jer samo želim raditi muziku. Super mi je ako moja muzika to pokreće u ljudima, ali ja ne želim biti bilo kakav vođa nekome", kaže Sassja.

Sajsi MC kaže: "Svi/e grešimo, i tu nastaju problemi. Ja zastupam određene ideologije sa kojima se slažem, koje afirmišem, koje čak i menjam. Ja sam izmislila dve potkulture: anarhofeministički dizel batica i antifakučke, urbane amazonke, koje sam htela da odvojim od predrasuda. Ako društvo smatra da antifa devojke određeno izgledaju, ja sam im dala attribute koji su u suprotnosti sa time. Ali sve vreme o tome govorim u nekom filozofskom smislu."

Još jedno od pitanja bilo je kako izgleda njihov proces pisanja – da li je u njega uključeno razmišljanje o nekoj ideologiji, ili se stvari dešavaju spontano. Sassjino pisanje tekstova se odvija tako da piše o onome što ju je u određenom trenutku u vremenu zaboljelo, nasmijalo, usrećilo i slično. "Jako sam sretna i raspem se emotivno kad vidim da još neko to osjeća, kada mi kaže 'jao, spasila si me s tom pjesmom', jer nisam išla s tim da spasim neku osobu, nego da spasim sebe, a eto, spasila sam još nekoga. Tada sam najsretnija", kaže Sassja.

Sajsi kaže da ima mnogo pjesama od kojih je pola "bacanje rima radi rima". "To su asocijacije gde ja pokrećem toliko tema koje su nepovezane, pa ih onda ja povežem, i te su pesme čak u domenu metafizike. One nemaju temu, osim što su neki moji tripovi. To gomila ljudi ne razume, i to je skroz ok. Nekad uzmem pa obradim neku temu, što mi je jako teško, jer ne volim taj fazon, ali uradim to da bih razbila niz pisanja pesama koje nisu na tu foru. Imam određene teme koje su neiscrpne, kao što su tablete, nesanica, porno, politika, koje obrađujem konstantno, ali iz drugog ugla. Imam pesmu gde vinjak priča iz prvog lica kako mu se ne dopada što ga klinke pipaju rukama masnim od smokija. Ja eksperimentišem do nekih granica koje su pogubne za moju karijeru. Pisanje za mainstream i pisanje pesama koje će biti više pop je veština. To je jedan drugi svet, ali to nije svet koji zadovoljava moje potrebe."

Gošće su govorile i o tome da li su morale praviti neke ustupke u pisanju svojih pjesama kako bi se one svidjele publici. Sajsi MC je rekla da to skoro nikad nije slučaj s njom, osim kada radi sa nekim. "Onda poštujem nečije želje, pa izađem ususret, da ne budem neko ko neće ništa da napravi za nekog drugog. Pošto ja jako volim književnost, imala sam književni pristup. Prvih deset godina sam pisala pesme tako da bi bilo bolje da sam ih objavila u okviru neke zbirke pesama, nego što sam ih gurala u muziku. Uho i oko nisu isti, i ne možeš da pišeš neke pesme koje su više za čitanje. Ja sam ceo album *Daleko je Dizni* pretrpala rečima toliko da je on neslušljiv. To je bio amaterski potez s moje strane, jer nisam znala ni kako se radi, ni šta treba da se radi. Onda sam skapirala da ne možeš imati isti pristup. Rekla sam sebi – ako se već ložiš na to, uzmi pa napiši priču, nemoj to uglavljivati u pesmu, pa onda prilagodi pesmu da ima isti efekat, da muzički radi posao. To je veština koju nisam razumela dugo godina."

Za Sassju se najveći kompromis dešava kada surađuje s drugim ljudima. Tako, recimo, nije bila najsretnija izborom teme za pjesmu *Ovce* koju je uradila s bendom Brkovi, jer je smatrala da postoji dosta takvih pjesama. U slučaju pjesme *Etikete*, kaže da je prva verzija njenog teksta bila uglavnom puna psovki, jer je u to vrijeme čitala Vedranu Rudan. Onda joj je Remi iz Elementala sugerirala da malo razmisli o tome želi li da tekst ostavi takvim, pa je potom napisala isti tekst, ali je npr. riječ 'ku***' zamijenila riječju 'muškarac'. "To se na kraju ispostavilo dobrom odlukom, jer niko tu pjesmu ne bi puštao da su u njoj ostale te riječi. Ne bi imala toliko odjeka ni za mene, a ni za ljude kojima je bitna", kaže Sassja.

Ženska umjetnost se posmatra kao manje vrijedna

Na kraju, Sajsi MC i Sassja govore o tome da li se žene koje se bave umjetnošću u ovoj regiji susreću sa specifičnim problemima, ili je situacija malo lakša nego u prošlosti. Sajsi kaže da sada ženama jeste lakše da se bave repom, ali zato što je danas trend biti reperka, no i taj trend će se, prema njenom mišljenju, završiti u jednom trenutku. "Što se tiče žena u umetnosti, biznisu, privredi, mislim da žene na svim nivoima imaju iste probleme bez obzira na to čime se bave. Ti se problemi samo različito vide, ali su suštinski isti. To je slučaj i sa privilegovanim, belim ženama. Ja sam u neku ruku privilegovana, i svesna sam toga. Postoje mnogo strašnije priče i položaji, ali problemi su suštinski isti." Sassja kaže da je ona prije ove karijere imala mnogo poslova – radila je u kafiću, u turističkoj agenciji, dijelila letke, prodavala knjige... Ispričala je kako je, dok je radila u kafiću, jedna mušterija stalno naručivala kafu od kolege koji je radio u kafiću, i ne računajući na to da ona zna napraviti kafu. Kasnije, dok je radila u jednoj firmi, čija je vlasnica bila žena, vidjela je koliko se problema pojavljuje pri ugovaranju poslova, jer se poslovi dogovaraju uz večere na kojima je njena šefica jedina žena. "Ne volim reći da je ženama teže da nešto naprave, niti da se moraju duplo više truditi, nego da moraju uključiti neku drugu stranu mozga, i nešto zaobići."

Sajsi MC je skrenula pažnju i na to da muškarci imaju otpor da slušaju ženske autore. "Oni ne kapiraju da ja napravim pesmu za sve, da u tome postoji jedan ekstra trenutak u smislu da moje viđenje njima možda može da pomogne u životu, pogotovo sa ženama. Oni ne razumeju da je to ustvari čak više pesma za njih, jer će oni dobiti neko viđenje, neko iskustvo i neki ugao koji neće čuti nigde, sem od nas. Bilo mi je fascinantno da postoji konstantno obezvređivanje ženske umetnosti. Nije mi jasno kako im ne dosadi da slušaju konstantno iste teme i pesme od istih muških autora i kako oni ne vide da će imati neko bolje iskustvo. Ja znam puno muških autora koji su talentovani i koji meni pružaju jedno viđenje sveta koje mi nije blisko i moj je život bogatiji jer ja njih slušam. To je sve problem zato što se ženska umetnost posmatra drugačije nego muška, i posmatra se kao manje vredna. Ja ne vidim da će biti bolje. Vrlo sam pesimistična, i mislim da ćemo imati iste probleme, jer moja mama ima probleme, moja je baba imala probleme, imam ih i ja, a verovatno će ih imati i moje dete."

Piše: Masha Durkalić

Septembar 16, 2017